

В статье освещена интенсивная технология профессиональной речевой подготовки учителя словесности, определены пути реализации лингводидактической программы действий и формы совместной деятельности субъектов учебного процесса в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: *интенсивная технология, лингводидактическая программа действий, стратегия совместной деятельности, профессиональная речевая подготовка.*

The article deals with professional speech training of teacher-philologist, ways of implementing linguodidactic action programs and shape of the subjects of a joint learning process in higher education.

Key words: *intensive technology, linguodidactic action program, the strategy of joint activities, professional speech training.*

Альошина М. Д., викладач кафедри перекладу Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна

ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРОСВІТНИЦТВА: ДОСЛІДЖЕННЯ БОРИСОМ ГРІНЧЕНКОМ СПРИЙНЯТТЯ ТВОРІВ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НАРОДНОЮ АУДИТОРІЄЮ

У статті проаналізовано рецепцію українських перекладів творів світової літератури сільськими читачами (на прикладі перекладів «Антигони» Софокла, «Вільгельма Телля» Ф. Шиллера та «Демона» М. Лермонтова). Досліджено особливості їх впливу на сільського читача. Показано, що переклади творів світової літератури, здійснені Борисом Грінченком, несуть не тільки інформативну функцію, а передусім націєтворчу.

Ключові слова: *переклад, рецепція, твори світової літератури, передмова.*

Як показав у своєму дослідженні «Український художній переклад: між літературою і націєтворенням» М. В. Стріха, український переклад межі ХІХ й ХХ ст., попри «народницькі» декларації окремих його творців, реально був зорієнтований на інтелігентні верстви, які були переважно двомовними (або й багатомовними) [4, 15]. Відтак він виконував не тільки інформаційну функцію, а передусім — націєтворчу. Цей переклад уможлилював пряме, без посередників, спілкування української культури з іноземними літературами й допомагав утверджувати ідею можливості прямих культурних зв'язків між українцями й іноземцями, а відтак й ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами. Він заперечував накинута ззовні

погляд на українську мову як лишень «говірку для хатнього вжитку» [3, 32]. Поява українською мовою знакових творів світового письменства мала підкреслити повноцінність цієї мови.

Завдяки зусиллям Бориса Грінченка Україна одержала у 1890—1900-ті рр. цілу бібліотеку світової літератури, зразки творчості найвидатніших зарубіжних та російських класиків. С. Єфремов у постаті Грінченка вбачає «символ цілої епохи безмежного гніту з одного боку і дужого відпору та громадської одсічі з другого» [2, 384]. Дослідник наголошував, що такі люди, як Грінченко, несли з собою перемогу живого духа над зверхніми обставинами, навпроти зверхньої сили репресій поставивши внутрішню силу активності людини до рідного краю. Основним завданням літератури Борис Грінченко вважав пробудження національної і соціальної свідомості народу [1, 8].

Зауважимо, що Грінченко був першим, хто досліджував рецепцію українських перекладів творів світової літератури сільськими читачами. Адже в ті часи, коли українська мова була заборонена і учнів починаючи з першого класу земської чи парафіяльної школи навчали незрозумілою для них російською, грамотність селян була дуже низькою — менше 10 %.

У книзі «Перед широким світом» (1907), в якій було зібрано статті, друковані впродовж попереднього року в журналі «Нова Громада», Борис Грінченко говорить про долю тодішнього українського селянина-читача: «книга його рідною мовою була заборонена, і навіть тому, хто вмів розібрати літери, книга зоставалася німою, або недорікою, бо була чужомовна. І всі ті скарби розуму й таланту, всі ті священні для нас імена великих розумів і майстрів, — усе це було нічим для темного українського народу, — навіть ім'я його власного великого поета, борця й мученика за щастя народне! Увесь цей широкий світ могутньої розумової творчості, що розгортається перед нами своїми безмежними просторами, увесь цей світ широкий і багатий — він для його не існував, як не існують квітчані кольори й сонячна блакить задля сліпих очей. Між цим світом і темними масами була тяжка непрозора завіса, і народ не міг її відгорнути і не знав що за нею» [1, 7].

Борис Грінченко зауважує, що серед інтелігенції, яка цікавиться народною просвітою, існує думка, нібито для народу треба складати якусь спеціальну народну літературу, а красне письменство для народного читання мусить брати сюжети тільки з народного життя, бо це буде найближче до народного розуміння. Але письменник з цим не погоджується. Адже невідоме життя, незнані країни, нові люди, надзвичайні події захоплюють сільського читача набагато більше. Крім того, писання з народного життя не завжди повні етнографічної правди, якою доро-

жить інтелігент, студіюючи народний побут, а сільському читачеві часто здаються нудними, нецікавими [1, 233].

Письменник зазначає, що автори, розраховуючи лише на інтелігентного читача, здебільшого надають своєму творові незрозумілу малоосвіченому народному читачеві форму, через що зміст зостається незрозумілим. До таких творів треба додавати пояснення, щоб вони могли захопити розум і почування навіть мало освіченого сільського читача. В повісті, наприклад, їм багато дали б авторські пояснення.

У книзі «Перед широким світом» Борис Грінченко вперше науково дослідив рецепцію літературних творів селянською аудиторією [1]. Зокрема, він розбив поширений міф про нібито «простоту» й «доступність» творчості Шевченка для селян [4, 76]. Грінченко показав: це твердження стосується лише ранніх Шевченкових творів з етнографічною основою, а пізніша громадянська й філософська лірика Шевченка потребує соліднішої освітньої бази, аніж мав тодішній селянин.

Нарівні з поезіями Шевченка, прозою Куліша, Марка Вовчка, Панааса Мирного та інших українських письменників Борис Грінченко читав також селянам в українському перекладі три твори світової літератури: «Антигону» Софокла, «Вільгельма Телля» Шиллера та «Демона» Лермонтова.

Так, він дав прочитати трагедію Софокла «Антигона» у перекладі Ніщинського двом селянкам, але твору вони не зрозуміли через важку для них мову та чужу обстановку. Але, коли автор розказав їм маленьку передмову про греків, грецьку культуру й побут, про царя Едипа та про театр, то після цього читачка розібрала все добре і книжка їй сподобалась. Після саме такої передмови труднощів із читанням не було [1, 235].

Коли починається розмова про загиблого Полініка, селяни йому не співчують. Вони вважають: мабуть не дуже добре його діло, — адже «ніхто з своїх не пособляв йому, а довелося чужих шукати». Як прибіг вартовий зі звісткою, що хтось посипав землею викинутий Полініків труп, — слухачі зразу здогадались, що це Антигона. Їх тільки здивувала мова, якою вартовий говорить з царем. А от коли приводять Антигону, їй співчують, всі зацікавлені тим, що з нею буде. Слухачам подобається те, що вона відповідає цареві Креонові, як той звинувачує її, що вона порушила його закон:

*Закон той послав не Зевес мені з ясного неба
І не попідземних богів сопрестольниця Правда;
Ви смертні сами його скомпонували для себе.
Я думала так: що укази твої не на стільки
Могучні, щоб ними ти міг обходити закони
Неписані, божеські, тверді, сам будучи смертним.*

Подобається, що вона така смілива, що не боїться смерті, якою погрожує їй Креон:

*Чого ж довго гавшся ти? Як мені тепер мало
Утіхи в речах твоїх, так і в моїх не почувеш
Покірного, щирого, любого слова для себе.
А чим би я більшої слави могла роздобути,
Як не святим ділом — що братіка я поховала?
Напевне усі городяне сказали б, що люба
Їм справа моя, як би страх язика не скував...
Но так вже ведеться: тиран благоденствує завше,
І вільно йому говорить і робить як сам хоче.*

Жінки найбільше жалкують і хвалять її промови, що вона так «прикладно балака»:

*Без друзів, без весілля, без плачу
Марно життя свою й молодість страчу.
Чи на сонечко гляну, то млію,
Що востаннє воно мене гріє;
Чи про щирих згадавши, ридаю,
Що — заплачуть чи ні? — не вгадаю...*

Коли прийшов сліпий Тіресій, Аполлонів жрець-віщун, його довгу промову не дуже зрозуміли. За те були зацікавлені — чи не пощастить хоч йому визволити Антигону.

Другий твір, який Грінченко читав селянам, була драма Ф. Шиллера «Вільгельм Телль» у його власному перекладі. Передмова була немінуча. Довелось розказати, як повстала Швейцарія, де вона, який тепер там лад [1, 239].

Герої Шиллера, самі відкинуті суспільством, викривають у своїх промовах сильних світу, виступають на захист пригноблених [3, 35]. Дуже яскраво в творі відбито почуття протесту проти всякого гніту:

Небесна правдо! Коли хтось визволить цей край з неволі?

Люди не знають, що на них чекає, чи зміниться щось на краще:

*Терпіть же, скільки змоги, намісницьке знуцання! Може
швидко все зміниться, як інший імператор настане в нас.
Під Австрію ж пішовши, навіки ви в неволі віддастьесь.*

Новий намісник відверто знущається з людей, змушує їх поклоня- тись своєму брилеві, щоб навчити людей «гнути спину», бути покір- ними, а також навмисно будує на території в'язницю [3, 35].

Мужі з країни Урі! Ви бачите цей бриль, — почепим зараз ми на стовпі високому його... І так велить намісник, щоб бриля шановано, немов його самого.

Читання драми почало зацікавлювати селян з того часу, коли прибіг Бавмгартен, розказуючи, що за ним женуться, бо він щойно убив намісника, який хотів згвалтувати його жінку. Слухачі не лаяли його за душогубство, а навпаки — сміялися з солдатів. Друга сцена — розмова у Штавфахера з жінкою-героїнею, яка нагадує чоловікові, що він муж, що знущання не повинно терпіти ніяке чесне серце, що сміливим сам Бог помагає. Слухачі хвалять Гертруду. Вони уважно слухають розмову Телля з Штавфахером і вона робить велике вражіння [1, 240].

*Ні, Телль ягна з безодні обрятує, —
Невже ж би він своїх покинув друзів?
А що робить, — поради вам не дам:
Я міркувать та рахувать не вмію.
Як прийде ж час, що треба вже до діла,
То гукнете, і з вами буде Телль.*

Крім того, слухачі цікавляться обрядом змови швейцарців та уважно слухають, як Ресельман, показуючи на зброю, каже:

*При світі цім, що нас вітає перш,
Ніж тих людей, що глибоко під нами
По городах ще сплять, — заприсягнім
На це нове з'єднання наше, спілку,
Ми хочемо, як предки, вільні бути,
Нам краще смерть, ніж у неволі жити.
На Бога ми надіятися будем
І людської не боїмося сили!..*

Сцена, як Аттінгавзен пророкує перед смертю, поклавши руку Вальтерові на голову, була малозрозуміла слухачам, а третя сцена, де Телль дожидає Геслера і виголошує свій великий монолог, здається ненатуральною, слухачі не можуть зрозуміти, до кого він промовляє.

Вони уважно слухають дію п'яту. Учинок Йогана, герцога Швабського, лякає, але як приходять державний вістовець і читає свій лист, то згоджуються з Штавфахером та з Фірстом. З самого початку дії питають: чи скоро ж буде про Телля? Як дочитали, — жалкували, що вже кінець. Слухачі довго сперечалися чи винен Телль.

Проте надії Грінченка на те, що переклад пробудить волелюбні почуття в українських селян, не справилися. Письменник чесно визнає:

«Вільгельма Телля» селяни слухали з великим зацікавленням, але вбачали в головному героєві зовсім не борця за рідний край, а тільки оборонця своєї сім'ї, «а то тільки так прийшлося» [1, 244]. Справжні ж наміри Б. Грінченка, з якими він узявся до перекладу драми німецького поета-романтика, виявилися очевидними тільки для читачів з кола нечисленної тоді української інтелігенції.

Третій твір, який Грінченко читав селянам, був «Демон» Лермонтова в українському перекладі М. Старицького [1, 244]. Можна було наперед сказати, що сільський читач не добере ладу в цьому витворі песимістичного байронізму. Б. Грінченко читав його найрозвинутішим зі своїх слухачів. Деякі місці він проминув, не читав також і епілогу, читання ілюстрував гарними малюнками з «чарівним ліхтарем» (примітивним попередником пізнішого проектора). Читачки розібрали сюжет, але зовсім не зрозуміли самого Демона. Адже щоб зрозуміти такий тип, треба пройти великий і тяжкий шлях зневіреності і песимізму, якого в слухачів не було. Та й погляди їх на нечисту силу знімали з Демона всякий поетичний ореол [1, 245].

Висновок, який зробив зі своїх дослідів Борис Грінченко, полягав у тому, що розуміти повість сільському читачеві легше, ніж драму чи поему. Через низьку грамотність сільському читачеві важко було розібрати зміст твору світової літератури, і для таких творів необхідна була передмова. Зауважмо, що досвід, покладений в основу статей, письменник набув переважно в 1880-ті рр., коли гніт царських заборон був найдужчий, а література українською мовою на села майже не надходила.

Проте вже після 1905 р., коли було скасовано найдіозніші заборони на українську мову, ставлення читачів до творів світової літератури радикально змінилося. Цьому сприяла й власна перекладацька діяльність Бориса Грінченка і переклади його дружини Марії Загірної й дочки Насті Грінченкової. Проте побажання письменника про обов'язкове доручення до перекладів розгорнутих передмов, які розкривали б перед читачем творчий задум письменника й особливості його доби, залишається актуальним і досі.

З погляду сьогодення можна також зробити висновок, що чимало спостережень Бориса Грінченка, зроблених ним ще наприкінці позаминулої століття, вже в незалежній Україні фактично прислужилися робникам нового курсу зарубіжної літератури для середніх шкіл, який уперше відкрив школярам системне бачення вершинних надбань світового письменства з використанням високохудожніх українських перекладів.

ДЖЕРЕЛА

1. Грінченко Б. Перед широким світом / Б. Грінченко. — К., 1907.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. — К., 1972. — 538 с.
3. Єфремова М. Д. Борис Грінченко — перекладач німецької поезії / М. Д. Єфремова. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. — С. 32–36.
4. Стріха М. В. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. В. Стріха. — К. : Факт, 2006. — 344 с.

В статье проанализирована рецепция украинских переводов произведений мировой литературы сельскими читателями (на примере переводов «Антигоны» Софокла, «Вильгельма Телля» Ф. Шиллера и «Демона» М. Лермонтова). Исследованы особенности их влияния на сельского читателя. Показано, что переводы произведений мировой литературы, выполненные Борисом Гринченко, несут не только информационную функцию, но и прежде всего нациеобразующую.

Ключевые слова: *перевод, рецепция, произведения мировой литературы, предисловие.*

The author has analysed the rural readers' reception of Ukrainian translations of works of literature, using the examples: "Antigona" by Sophocles, "William Tell" by F. Schiller and "Demon" by M. Lermontov. The peculiarities of their influence on rural readers have been analysed. It is demonstrated that the translations of the works of world literature, executed by Boris Grinchenko have not only informative function but also nation constituent.

Key words: *translation, reception, works of world literature, preface.*